

Др Душан Бојковић, архивист

Архив Југославије

Београд, Република Србија

dsnbojkovic@gmail.com

Оригиналан научни рад

Примљено: 14. новембар 2023.

Одобрено: 27. новембар 2023.

УДК349.4(497.115) „1945/1946”

Рад Ревизионе аграрне комисије у Метохији 1945–1946

АПСТРАКТ: У раду је анализирано деловање нових југословенских власти на пољу уређења аграрних односа и ревизије међуратне колонизације у срезовима Шарпланинском, Суворочком, Подримском, Пећком, Ђаковичком, Источком и Дреничком, у периоду између октобра 1945. и априла 1946. У првом реду, указано је на проблеме у погледу утврђивања имовинскоправног положаја спорне земље и сарадње између савезног министарства колонизације и ревизионих комисија на терену наведених срезова, као и на положај породица бивших колониста које су у току Другог светског рата протеране са својих имања. Рад је заснован на необјављеним архивским изворима похрањеним у Архиву Југославије, Државном архиву Србије и Војном архиву, затим на објављеним изворима, периодици, штампанима и на релевантној историографској литератури.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Аграрно питање, Ревизиона аграрна комисија, колонисти, насељеници, Косово и Метохија, Срби, Албанци, Срећен Вукосављевић.

Главни токови процеса уређења аграрних односа у Југославији после Другог светског рата били су утемељени на програмским начелима Комунистичке партије Југославије (КПЈ) из међуратног периода, ослоњеним у првом реду на совјетско искуство.¹ Полазећи од чврсто утемељеног и више пута исказаног става да „у исправљање неправди из прошлости спада и ревизија

---

1 Ivana Dobrivojević, *Selo i grad. Transformacija agrarnog društva Srbije 1945–1955*, Београд: INIS, 2013, 294–295.

раније колонизације, нарочито у Македонији и на Косову и Метохији”, партијски вођи указивали су на посебност ових области у погледу одређивања правних оквира у процесу решавања аграрног питања на тлу послератне Југославије.² У атмосфери лаганог опадања интензитета акција албанских одметника, које су током зиме и пролећа 1945. захватале значајна подручја на југословенском југу, у руководству КПЈ владало је уверење према којем би се „правилним и брзим” решењем аграрног питања могло најснажније утицати „на сређивање прилика на Космету, као и на шифтарске масе у смислу јачег поверења, активизације и помоћи народној власти и новој држави”.³ Све то недвосмислено је наговештавало будући положај већине међуратних колониста и начин на који ће бити решено аграрно питање на Косову и Метохији.

Повратак бивших колониста и других лица протераних током Другог светског рата са простора Косова и Метохије отпочео је већ у јесен 1944, непосредно по ослобођењу јужних крајева земље. Мада руководство КПЈ испрва није заузимало званичан став по овом питању, у интерном обраћању нижим партијским активима говорено је да избеглицама треба омогућити повратак. Средином пролећа 1945. на терену Метохије већ се налазило око 4.600 бивших колониста који су ишчекивали одлуку југословенских власти о свом будућем положају, будући да су њихова домаћинства била разорена или су их запосели Албанци.⁴

Решавању питања колониста на југословенском југу државно руководство званично је приступило почетком пролећа 1945. Најпре је Национални комитет ослобођења Југославије 6. марта донео Одлуку о привременој забрани враћања колониста у њихова ранија места живљења, којом је предвиђено да сви колонисти „остану на својим местима” до доношења посебне уредбе о овом питању.⁵ Потом је 3. августа 1945. усвојен Закон о ревизији додељивања земље колонистима и аграрним интересентима у Македонији и у Косовско-метохијској области.⁶ Наведеним законом предвиђено је да ко-

2 М. П., „Основна начела расподеле земљишног поседа”, *Борба*, бр. 148, 20. јун 1945, 2.

3 Архив Југославије (АЈ), Председништво Владе ФНРЈ (50), 50-89-188, Извештај упућен Председништву Министарског савета Демократске Федеративне Југославије, 1. јун 1945.

4 АЈ, 50-89-188, Извештај упућен Председништву Министарског савета Демократске Федеративне Југославије, 1. јун 1945.

5 *Службени лист ДФЈ*, 13/1945; „Не дозвољава се враћање колониста у њихова ранија места живљења”, *Политика*, бр. 11.918, 7. март 1945, 4; „Одлука повереника за унутрашње послове о привременој забрани враћања колониста у њихова ранија места живљења”, *Борба*, бр. 59, 7. март 1945, 2.

6 *Службени лист ДФЈ*, 56/1945. Закон о ревизији додељивања земље колонистима и аграрним интересентима у Македонији и у Косовско-метохијској области обнародован је двадесет дана пре усвајања свеобухватног Закона о аграрној реформи и колонизацији.

лонистима и месним корисницима аграрне реформе извршене пре 6. априла 1941. буде укинута право на поседовање додељене земље уколико је она претходно припадала другом лицу, односно „приватном власнику”. Притом је под овим појмом законодавац подразумевао „сваког земљорадника који је радио своју земљу, без обзира да ли је на њу имао или није имао тапију, или је на њој радио као чифчија или стални закупац”. Наведено је требало учинити и са земљом која „није била предмет аграрне реформе извршене пре 6. априла 1941. године”.⁷ Назначено је како ће земља бити одузета колонистима уколико су њени претходни власници били „политички емигранти”, или уколико су на њој током међуратног периода живеле и радиле чифчије, а не сами колонисти. Такође, земљу је требало одузети свим жандармима, финансијским чиновницима и другим лицима која су „земљу добила као награду за услуге ненародним режимима”. Исто је било предвиђено у случају колониста и аграрних интересената „који добијену земљу од сеоске утрине или запуштене беговске земље без оправданог разлога нису претворили у њиве или ако је за колонизацију била узета утрина која је селима била неопходно потребна”. Осим тога, укинута су „сви феудални и полуфеудални закупци”, а земља је додељена чифчијама, наполичарима и закупцима који су на њој радили у протеклих десет година или дуже. Косовско-метохијски колонисти који су се пре 1941. бавили земљорадњом, а нису били „слуге режима”, требало је да добију „накнаду у земљи на другом месту”, али „у истој области”. Њима је у првом реду требало доделити земљу одузету од жандарма, финансијских чиновника и рентијера. Тек уколико наведено „не буде могуће”, колонисте је требало населити „изван ове области”.⁸

На подручју Косова и Метохије, унутар граница будуће Аутономне Косовско-метохијске области,⁹ сâм процес ревизије аграрних односа отпочео је неколико месеци пре усвајања наведених закона. Већ током зиме и пролећа 1945. отпочели су са радом тзв. сиротињски комитети, формирани као „из-

---

– *Службени лист ДФЈ*, 64/1945.

7 *Службени лист ДФЈ*, 56/1945.

8 *Исто*.

9 Законом о установљењу и устројству Аутономне Косовско-метохијске области од 3. септембра 1945. унутар њених граница организовано је 15 срезова, по узору на међуратно административно уређење овог простора. Привремено седиште АКМО налазило се у Призрену. – АЈ, Комисија за аграрну реформу и колонизацију (97), 97-2-16, Закон о установљењу и устројству Аутономне Косовско-метохијске области; „Закон о установљењу и устројству Аутономне Косовско-метохијске области”, *Јединство*, бр. 15, 12. септембар 1945, 1; *Службени гласник Србије*, 28/1945; АЈ, Савезна планска комисија (41), 41-21-43, Списак округа и срезова на територији федералне Србије, септембар 1945. Два дана раније, 1. септембра 1945, Закон о административној подели Србије дефинисао је АКМО као саставни део федералне јединице Србије. – *Службени гласник Србије*, 28/1945; АЈ, 97-2-16, Закон о административној подели Србије.

вршиоци народне воље”, са задатком да „прикупе податке и предлажу” народноослободилачким одборима „којем [аграрном интересенту] треба дати земљу”.¹⁰ Рад ових комитета није био дефинисан законским оквирима, већ је упутства издавао непосредно Обласни комитет КПЈ за Косово и Метохију.¹¹ Ипак, секретар овог комитета Ђорђевић Пајковић говорио је да сиротињски комитети „нису успели у току времена да се активизирају”. Други „врло озбиљан недостатак” у њиховом деловању био је „у томе што трпе утицај средине [...], а то је средина на коју утичу људи који су економски најбоље стајали, који су до јуче служили окупатору, који се до данас [мај 1945 – Д. Б.] нису у довољној мери везали за наш [народноослободилачки – Д. Б.] покрет”.¹²

До краја априла 1945. обласне косовско-метохијске власти отпочеле су са радом на деоби земље, решавајући у првом реду питање албанских беземљаша и чифчија, мада није било познато колико укупно има аграрних интересената нити колики је земљишни фонд предвиђен за ревизију. Читав овај процес током пролећа и лета 1945. спровођен је несистематски и без сарадње са савезним властима југословенске државе, док је организована примена новоусвојених уредби и закона отпочела тек у јесен исте године. У вези с тим је Министарство колонизације Демократске Федеративне Југославије (ДФЈ) доставило 5. септембра 1945. упутство свим члановима ревизионих комисија у Македонији и на Косову и Метохији, у којем је истакнуто да „никаква ранија решења, било да су она издата у времену окупације, од окупаторских власти или од власти њихових помагача, или од ма које народне власти после ослобођења до сада, не прејудицирају ствар и не важе”. Посебно је наглашено да се треба „држати [...] стриктно слова и закона”, уз напомену да ће у току рада бити „случајева кривоклетства, што је обично [случај] у крајевима где су људи по две нације или вере заинтересовани”. Имајући у виду недоследност у дефинисању појма „политички емигрант”, који је неретко стајао уз албанске одметнике – качаке, исто министарство донело је одлуку према којој је у ову групу сврставано искључиво „оно лице, које је као држављанин бив.[ше] Југославије напустило Косово или Метохију и отишло у Албанију, а није извршило никакво кривично дело за које би било суђено и осуђено”.¹³

Организовани рад на утврђивању „материјалне истине” и уређењу аграрних односа на подручју Косова и Метохије отпочео је почетком октобра

10 *Narodni odbor Autonomne Kosovsko-metohijske oblasti 1943–1953. Osnovni materijali sa zasedanja*, Priština: Narodni odbor Autonomne Kosovsko-metohijske oblasti, 1955, 35; *Osnivački kongres КП Србије (8–12. мај 1945)*, приредили др Милан Борковић и др Венцеслав Глишић, Београд: Институт за историју радничког покрета, 1972, 74.

11 Milovan Obradović, „Revizija agrarne reforme na Kosovu”, *Kosova – Kosovo* 3/1974, 384.

12 *Osnivački kongres КП Србије*, 74.

13 АЈ, 97-5-48, Упутство Министарства колонизације ДФЈ, 5. септембар 1945.

1945. Најпре је требало донети одлуке у случају бивших колониста и других аграрних интересената у Метохији, односно у срезovima Шарпланинском, Суворечком, Подримском, Пећком, Ђаковичком, Источком и Дреничком. Загарантовани земљишни минимум требало је да износи 0,40 ha по члану задруге. Уочи ангажовања мешовитих ревизионих комисија на терену Министарства колонизације ДФЈ и Обласни Народноослободилачки одбор (НОО) Косова и Метохије усвојили су „начелан споразум [...] да се насељеници насељени [пре Другог светског рата] на утринама и крчевинама, уколико њиховим насељењем нису погођени животни интереси дотичнога села, врате на своја ранија имања”. Притом је било предвиђено да предмет рада ових комисија буду „искључиво спорна земљишта, одузета власницима бесправно и земљишта политичких емиграната, уколико их буде било”.¹⁴ Основно полазиште у раду ревизионих комисија требало је утемељити на сачуваним статистичким подацима о аграрној реформи и колонизацији из међуратног периода. Према процени Министарства социјалне политике ДФЈ, на Косову и Метохији, у јесен 1945. налазило се између 40.000 и 50.000 српских колониста.¹⁵

Проблеми у раду ревизионих комисија на терену били су бројни. Најпре, како је наведено у једном извештају Аграрног одељења Министарства колонизације ДФЈ, на подручју Косова и Метохије бројно стање повратника није могло бити прецизно утврђено „зато што је врло мали број насељеника враћен у посед својих насеља а података још нема од Обласног одбора иако су они тражени у више махова”. Није могао бити утврђен „ни број оних који ће се вратити по комисиским решењима јер су они раштркани за време окупације по свим покрајинама Србије и Црне Горе. Једино је тачно”, стајало је у овом извештају, „да је стање враћених насељеника на Косову и Метохији више него очајно”.¹⁶ Ни Министарство колонизације ДФЈ нити Министарство аграрне реформе и колонизације Србије нису имали „тачних и потпуних података о предратним колонистима на простору Косова и Метохије, јер су многе архиве аграрних повереништава попаљене и уништене, многе непотпуне и тек у незнатном броју, добро очуване”.¹⁷

Посебно тешко било је утврдити имовинскоправни положај спорног земљишта у тренутку непосредно пре насељавања колониста. До 1934. сва

14 АЈ, 97-5-48, Допис Аграрног одељења Министарства колонизације ДФЈ упућен Министарству социјалне политике ДФЈ, 2. новембар 1945, 1.

15 АЈ, 97-3-33, Допис Министарства социјалне политике ДФЈ упућен Министарству колонизације ДФЈ, 21. октобар 1945, 3.

16 АЈ, 97-5-48, Допис Аграрног одељења Министарства колонизације ДФЈ упућен Министарству социјалне политике ДФЈ, 2. новембар 1945, 1.

17 АЈ, 97-5-48, Допис Министарства колонизације ДФЈ упућен Министарству аграрне реформе и колонизације Србије, 9. новембар 1945.

додељена земља била је премерена и пописана, али је тада „катастар убељежио нађено стање по култури парцела а не по првобитном стању доделе земљишта”. Отуда се чак ни у случајевима где су биле сачуване архиве и картотеке није са сигурношћу могло рећи да ли је одређена парцела у моменту насељавања издвојена из државног земљишта или је била одузета приватним власницима. У вези с тим, у процесу ревизије међуратне колонизације током 1945. појавили су се предлози да се спроведе „појединачно саслушање странака, дошавших насељеника и претставника Шиптара”.¹⁸ У пракси, међутим, ревизионе комисије нису добијале додатна упутства везана за наведене проблеме настале током рада на терену, па су њихови чланови радили „како је ко сматрао за потребно, свако на своју руку и без везе једне комисије са другом”.¹⁹

На седници одржаној у Пећи 23. октобра 1945. чланови Ревизионе комисије усвојили су четрнаест тачака, односно смерница за даљи рад нижих комисија на терену. Најпре је предвиђено да „сва напуштена земља насељеника – изузев радне [земље] приватног власништва Шиптара која се враћа [претходним власницима] – припада насељеничком фонду” који се налазио у надлежности савезног министарства колонизације. Свим колонистима гарантован је повраћај покретне имовине одузете у рату, уколико „ови знају где им се [она] налази”. Истовремено је требало надокнадити штету свим насељеницима чије су куће биле порушене. Купопродајни уговори и јавне продаје, према овим смерницама, нису подлегале ревизији.²⁰

На истој седници чланови Ревизионе комисије донели су одлуку да се шездесет насељеничких породица из Подримског среза пресели у Војводину, што је савезно министарство колонизације потврдило 14. новембра 1945.²¹ Реч је о српским породицама које су се средином тридесетих година иселиле из Враке, у северној Албанији, и уз дозволу власти Краљевине Југославије формирале насеобине на тлу Метохије. Осим наведеног, потврђена је одлука Аграрног савета ДФЈ да се свим колонистима из села Кабаш, недалеко од Призрена, одузме земља у потпуности, а да они добију надокнаду „у неком другом месту”.²² У позадини ове одлуке стајала је тежња власти да услиши

18 АЈ, 97-5-48, Извештај геометра Тома Ђ. Томашевића упућен Ревизионој аграрној комисији у Пећи, 31. јануар 1946.

19 АЈ, 97-31-312, Извештај комисије за испитивање пропуста у раду I мешовите Комисије за Космет, 1.

20 АЈ, 97-5-48, Записник са седнице Ревизионе аграрне комисије одржане у Пећи 23. октобра 1945.

21 АЈ, 97-5-48, Допис Министарства колонизације ДФЈ упућен Ревизионој комисији у Призрену, 14. новембар 1945; АЈ, 97-5-48, Записник са седнице Ревизионе аграрне комисије одржане у Пећи 23. октобра 1945.

22 АЈ, 97-1-2, Записник седнице Аграрног савета од 16. октобра 1945, 1; АЈ, 97-5-48,

захтеве локалног албанског становништва и тако умири подручје које је у претходним деценијама изнедрило неколико одметничких дружина. Наведене српске насељеничке породице налазиле су се на земљи одузетој 1924. Албанцима који су у тзв. кабашкој афери, 26. новембра 1915, у Манастиру Св. Марка код Призрена, најпре разоружали и потом убили шездесет српских војника и двоје цивила.²³ На тај начин је одлуком југословенских власти из октобра 1945. исказана амнестија за злочин из новембра 1915.

Мада у случају кабашких насељеника савезно министарство колонизације није имало примедби, споран је био однос Ревизионе комисије према албанским одметницима из међуратног периода. На поменутој седници у Пећи усвојена је одлука Аграрног савета ДФЈ од 16. октобра 1945. према којој је земљу требало вратити качацима које су у периоду пре 1941. амнестирали власти Краљевине Југославије.²⁴ Међутим, Ревизиона комисија настојала је да земљу додели „и онима који се нису вратили нити [су били] амнестирани”. Земљу је, према мишљењу Ревизионе комисије, требало трајно одузети једино качацима и „политичким кривцима” који су се током Другог светског рата борили против народноослободилачких снага.²⁵ Насупрот томе, Сретен Вукосављевић, савезни министар колонизације, писао је како су према Закону о аграрној реформи и колонизацији, усвојеном 23. августа 1945, право на повратак имовине имали искључиво „политички емигранти”, те да тој категорији никако не могу припадати качаци.²⁶ Указивао је, такође, на тенденцију Ревизионе комисије да прекорачи своје законом утврђене оквири надлежности, супротстављајући се истовремено њеној одлуци „да се колонисти који су већ раније отишли у Војводину као радници, не враћају у ову област, већ да им се да земља у Војводини”. Савезни министар колонизације подсећао је да наведене мере Комисија „може само тражити од Министарства колониза-

---

Записник са седнице Ревизионе аграрне комисије одржане у Пећи 23. октобра 1945.

- 23 „Први дан Кабашке афере”, *Време*, бр. 1584, 18. мај 1926, 4; „Кабашка афера поново пред судом”, *Време*, бр. 1767, 19. новембар 1926, 5. Попут Дренице, село Кабаш представљало је снажно упориште качака, одметнутих од сваке власти и сваког облика централизоване државне управе. После убиства тројице Срба из околине села, српска војска је у марту 1913. упутила један одред који је снагом оружја угушио побуну, усмртивши притом око шездесет качака. Акције одметника поново су оживеле у време офанзиве Централних сила на Краљевину Србију у јесен 1915. – Милош Јагодић, *Нови крајеви Србије (1912–1915)*, Београд: Филозофски факултет, 2013, 239–246; Богумил Храбак, *Арбанашки упади и побуне на Косову и у Македонији од краја 1912. до краја 1915. године*, Врање: Народни музеј, 1988, 17–18.
- 24 АЈ, 97-1-2, Записник седнице Аграрног савета од 16. октобра 1945, 1.
- 25 АЈ, 97-5-48, Записник са седнице Ревизионе аграрне комисије одржане у Пећи 23. октобра 1945.
- 26 АЈ, 97-1-9, Допис Министарства колонизације ДФЈ упућен Мешовитој ревизионој комисији на Косову и Метохији, 9. новембар 1945, 2.

ције да се и оне предузму”, али да „она није овлашћена да сама одлучује о њима”.²⁷

До почетка новембра 1945. Ревизиона комисија у Призрену издала је 442 решења, према којима је у Шарпланинском срезу колонистима одузето 1.132,08 ha „обрађене земље уступљене приватним власницима”, док је колонистима остављено 1.027,34 ha утрина, 1.429,28 ha шума и 202,13 ha зиратне земље. Земљу је у потпуности изгубило дванаест породица из села Кабаш. У двадест случајева „качачка земља” одузета је колонистима и враћена претходним власницима. Остало је нерешено питање 187 непријављених колониста који су, према подацима из 1940, поседовали око 1.500 ha земље. Током рада у Шарпланинском срезу Ревизиона комисија је „акцептирала” ранија решења надлежних среских одбора.²⁸

У Суворечком срезу издато је свега 96 решења. Колонистима је враћено 418,70 ha утрина, 336,32 ha шума и 55,20 ha зиратне земље, а одузето је 306,32 ha обрађене земље. У категорију беземљаша сврстано је тринаест колониста, док је 39 случајева остало нерешено. По окончању рада у оба среза Комисија је „послала колонисте у Војводину, решавала питања по жалбама Шиптара и др”.²⁹

На терену Пећког среза чланови Ревизионе комисије провели су нешто више од два месеца, мада је било процењено да би спровођење детаљне истраге захтевало „најмање годину дана” њиховог ангажовања.³⁰ У овом и Источком срезу до краја 1945. „деоба [земље] није вршена, тако да су бивши сопственици – Шиптари остали и даље у целости у поседу обрадивог земљишта”.³¹

У извештају о раду Ревизионе комисије за Источки и Дренички срез од 10. децембра 1945. наведено је да су у првим недељама ангажовања на терену ниже комисије радиле „без икаквих аграрних и катастарских елабората” и без спискова насељеника. Такође, „за претставнике колониста и села одређивани су, противно тражењу [Министарства колонизације ДФЈ], већином лица која нису била упозната са приликама из доба насељавања”. Тако се у „целом Дреничком срезу, сем за 3–4 села, искази претставника села нису слагали са

27 АЈ, 97-5-48, Допис Министарства колонизације ДФЈ упућен Мешовитој комисији насељеничких имања у Призрену, 13. новембар 1945.

28 АЈ, 97-5-48, Извештај Комисије за уређивање насељеника у Призрену упућен Министарству колонизације ДФЈ, 12. новембар 1945.

29 Исто.

30 АЈ, 97-5-48, Извештај М. Кастратовића упућен Министарству колонизације ДФЈ, 2. децембар 1945, 1, 3.

31 АЈ, 97-5-48, Извештај М. Кастратовића и В. Јоксимовића упућен Министарству колонизације ДФЈ, 5. јануар 1946, 1–2.

исказима претставника колониста односно самих колониста”. Истовремено је „новим извиђањима било тешко доћи до веће или праве материјалне истине када се има у виду жеља Шиптара тога краја, коју они не крију, да им се насељеници више не враћају”. До тада је било „мало [...] насељеника враћено у Метохију а међу онима који су дошли опет мало је било њих који су умели да даду податке за сваког насељеника о добијеној земљи”. Мада после Другог светског рата није преостало довољно поузданих података о аграрним приликама из пролећа 1941, што је умногоме умањивало могућност утврђивања „материјалне истине”, чланови ове ревизионе комисије Љубомир Несторовић и Тахир Јахја истицали су да на терену треба „извиђати укратко”, без задржавања на „истраживању узрока зашто су приватна власништва отсутних лица била ограничавана и подведена под удар аграра”.³² Отуда се на простору Дреничког среза Ревизиона комисија задржала свега четрдесет пет дана.³³ До средине новембра 1945. јавност није била упозната са резултатима рада ове и других комисија, будући да „прилике уочи избора [за Уставотворну скупштину]³⁴ нису [биле] баш погодне за давање решења странкама”.³⁵ Решења Ревизионе комисије у Дреничком срезу нису била достављена ни Среском НОО у Србици.³⁶

У Ђаковичком срезу требало је окончати ревизију до 1. фебруара 1946, мада је на том простору недостајало „више од половине аграрних операта”.³⁷ Решење је ишчекивало „преко 3.200 насељеника”, предратних житеља овог среза, у којем је, како је стајало у једном извештају, „владао право расуло. [...] Књиге или нису вођене или су погрешно вођене.” Услед непостојања претходне администрације Комисија је морала спроводити истрагу на терену, ослањајући се у првом реду на изјаве сведока које често нису одговарале стварним приликама. „Пријавиће се”, писао је Мило Кастратовић, члан Ре-

32 АЈ, 97-5-48, Извештај о раду Ревизионе комисије одређене за срез Источки а потом Дренички, 10. децембар 1945.

33 АЈ, 97-5-51, Допис Среског народног одбора у Србици упућен Обласном народном одбору у Призрену, 12. јануар 1946.

34 На изборима за Уставотворну скупштину, одржаним 11. новембра 1945, листа Народног фронта (НФ) добила је убедљиву већину гласова и у избору народних посланика за Савезну скупштину и у избору народних посланика за Скупштину народа. На територији Косова и Метохије за кандидате НФ за Савезну скупштину гласало је 305.148 бирача (96,73%), а за Скупштину народа 299.546 (95,36%) бирача. – *Службени лист ДФЈ*, 92/1945.

35 АЈ, 97-5-48, Извештај о раду Ревизионе комисије одређене за срез Источки а потом Дренички, 10. децембар 1945.

36 АЈ, 97-5-51, Допис Среског народног одбора у Србици упућен Обласном народном одбору у Призрену, 12. јануар 1946.

37 АЈ, 97-5-48, Записник заједничке конференције Комисија за ревизију аграра за срез Ђаковички, Дренички и Источки, одржане 10. јануара 1946. у Пећи, 1.

визионе комисије, „и педесет сведока са обе стране ако је потребно!”³⁸ Према његовим речима, у Ђаковичком срезу „скоро не постоји колониста који [у међуратном периоду] поред утрине није добио радне земље. Како закон наш налаже, да приватна имања враћамо, то се без претеривања може рећи да ће се овај срез дефакто раселити.” Колонистима је одузимана обрадива земља а остављане утрине које нису нудиле готово никакве изгледе за опстанак. У вези с тим, Мило Кастратовић истицао је како „законодавац изгледа уопште није познавао прилике на Косову и Метохији”. Радом Комисије нису били задовољни ни Албанци ни Срби. Први су сматрали „да се води стара политика бивше Југославије”, док су Срби говорили: „Ви нас расељавате и дајете нам пасош за Русију!”, страхујући да у Југославији неће преостати земље за њихово насељавање.³⁹ По питању држања „шиптарске реакције”, у извештајима југословенских војних власти на Косову и Метохији стајало је како се „сада, с повратком избјеглица из Србије и Црне Горе, осјећа [...] њен појачан рад”.⁴⁰

Значајан проблем у Ђаковичком и осталим срезевима представљале су „сметње по решавању качачких имања”.⁴¹ Ревизиона комисија није располагала „никаким списковима качака и политичких емиграната”, будући да су судске архиве из предратног периода биле углавном уништене.⁴² „Скоро сви” Албанци, аграрни интересенти који су се вратили из Албаније, говорили су на саслушању пред југословенским властима да су из Краљевине Југославије побегли „из политичких разлога”, док су колонисти тврдили да је реч о одметницима који су вршили пљачке и злочине. Отуда је у циљу утврђивања „материјалне истине” било потребно покретати судске поступке, „а странке није било лако добавити”.⁴³

Проблема је, такође, било у сарадњи чланова Ревизионе комисије са косовско-метохијским обласним властима. У процесу истраге Комисија је потраживала од месних и средских одбора извештаје у којима је требало навести „због чега се качак и када одметнуо, да ли је био у шуми или иностранству у моменту одузимања његовог земљишта, је ли се враћао и када, какво је ње-

38 АЈ, 97-5-48, Извештај М. Кастратовића упућен Министарству колонизације ДФЈ, 2. децембар 1945, 3–4.

39 Исто, 6–7.

40 Војни архив (ВА), Народноослободилачка војска Југославије (НОВЈ), к. 224, ф. 4, д. 2/1.

41 АЈ, 97-5-48, Записник заједничке конференције Комисија за ревизију аграра за срез Ђаковички, Дренички и Источки, одржане 10. јануара 1946. у Пећи, 1.

42 АЈ, 97-5-48, Извештај М. Кастратовића и В. Јоксимовића упућен Министарству колонизације ДФЈ 5. јануара 1946, 2.

43 АЈ, 97-5-48, Извештај М. Кастратовића упућен Министарству колонизације ДФЈ, 2. децембар 1945, 5.

гово држање било под окупацијом, а ако се качак није враћао ко су његови правни наследници и како су се држали”. Чланови Ревизионе комисије, М. Кастратовић и В. Јоксимовић писали су почетком јануара 1946. савезном министарству колонизације како локалне власти „не само да не излазе у сусрет по овом питању, већ уопште нам не одговарају на акта изузев две општине, које су нам после месец дана одговориле, намерно заобилазећи давање одговора по [наведеним] питањима”. У истом документу наглашено је да „у току досадашњег рада” Комисија није пронашла ниједног „правог политичког кривца” међу Албанцима којима су власти Краљевине Југославије одузеле земљу, те да је била „очита [...] тенденција месних народних одбора да већину качака представе као политичке кривце”.⁴⁴

Истог мишљења био је савезни министар колонизације Сретен Вукосављевић, који је у писму упућеном Председништву Владе Србије 20. децембра 1945. истакао како „није [...] усамљен случај да Обласни одбор а и његови подручни органи, чешће пута – још од самог почетка рада иду у раскорак са наређењима и упутствима овога Министарства издатим у духу закона”.⁴⁵ Министарство колонизације ДФЈ упорно је тражило од Обласног НОО Косова и Метохије да спроведе истрагу „тако да се једном зна ко је политички емигрант а ко качак судом осуђиван који се не може сматрати политичким емигрантом и којем се не може вратити земља дата законским путем насељенику”, али до краја 1945. тај посао није био обављен.⁴⁶

Остало је, такође, непознато колико је бивших качака било међу породицама које су током Другог светског рата прешле из „старе Албаније” на терен окупиране Југославије. После ослобођења јужних крајева земље у јесен 1944. нису вршене припреме за репатријацију ових лица, нити су предузимани кораци у циљу протеривања албанских чиновника који су били ангажовани у апарату окупационих власти, мада је такво решење било предвиђено Законом о држављанству Демократске Федеративне Југославије.⁴⁷ Осим

44 Као пример ових тенденција чланови Ревизионе комисије навели су један извештај Месног НОО у Дубовској општини у којем је извесни Кејо Сафибарац [?] означен као „политички кривац”, док је „комисија накнадним извиђањем непогрешиво установила да је он био највећи зликовац овога краја и као такав ликвидан од стране албанских партизана”. – АЈ, 97-5-48, Извештај М. Кастратовића и В. Јоксимовића упућен Министарству колонизације ДФЈ, 5. јануар 1946, 3.

45 АЈ, 97-5-48, Писмо министра колонизације Сретена Вукосављевића упућено Председништву Владе Србије, 20. децембар 1945, 1.

46 АЈ, 97-5-48, Допис Министарства колонизације ДФЈ упућен Обласном НОО Косова и Метохије, 22. децембар 1945; Допис Министарства колонизације ДФЈ упућен Мешовитој ревизионој комисији у Таковици, 22. децембар 1945.

47 У члану 16 Закона о држављанству Демократске Федеративне Југославије стоји да се југословенско држављанство „може одузети сваком народносном припаднику оних народа чије су државе биле у рату против Југославије, а који се држављанин, за време

тога, у документима Штаба 5. југословенске армије из друге половине 1945. наведено је како „власти Косова и Метохије својевољно задржавају борце 6. албанске дивизије и упошљавају их у надлештвима”.⁴⁸

Разматрајући питање будућег положаја ових и других албанских досељеника, Аграрни савет ДФЈ усвојио је средином октобра 1945. начелну одлуку о њиховом повратку у Албанију,⁴⁹ али обласно руководство на Косову и Метохији није предузимало никакве мере у том смислу. Савезно министарство колонизације заступало је став да се „из социјалних и политичких разлога [...] мора водити брига и о оном становништву, које су окупаторске власти доселиле на имања, са којих су други били отерани”.⁵⁰ Наведено, међутим, није подразумевало безусловно прихватање аграрних прилика затечених у тренутку ослобођења јужних крајева заједничке државе. Сретен Вукосављевић упорно је подсећао Ревизиону комисију на Косову и Метохији да су чланом 35 Закона о аграрној реформи и колонизацији проглашена „неважећим [...] сва самовласна насељавања на напуштена или на државна или на секвестрирана земљишта, извршена у току рата или после ослобођења, без обзира да ли су вршена на основу одлуке или уз одобрење месних органа власти”.⁵¹ Осим тога, савезни министар колонизације сматрао је да „помагаче окупатора” и дезертере из народноослободилачких јединица треба казнити изузимањем из расподеле земљишних поседа.⁵²

Крајем 1945. Сретен Вукосављевић често је писао о деловању обласних власти у којем се јасно видела „тенденција расељавања насељеника са Косова и Метохије”. Наведена тенденција је, према његовим речима, чинила саставни део плана обласног партијског руководства, утврђеног непосредно по ослобођењу овог простора у јесен 1944, „који је доцније дошао до изража-

---

овога рата или у вези тога пре рата, својим нелојалним поступцима против народних и државних интереса Југославије, огрешио о своје дужности југословенског држављанина”. – *Службени лист ДФЈ*, 64/1945. Насупрот Косову и Метохији, на северу федералне Србије предузете су законске мере против чиновника који су се у току Другог светског рата налазили у служби окупационих власти. Министарство унутрашњих послова ДФЈ је већ 31. марта 1945. донело Решење о исељењу мађарских окупаторских чиновника из Војводине. – *Службени лист ДФЈ*, 19/1945. Према накнадно забележеним казивањима Благоја Нешковића, партијско руководство у Србији предлагало је исељавање свих Мађара из Војводине путем размене становништва између Југославије и Мађарске, али је то одбио Јосип Броз Тито. – Глишић 2011, 94.

- 48 Цит. према: Бранислав Божовић и Милорад Вавић, *Сурова времена на Косову и Метохији. Квислинзи и колаборација у Другом светском рату*, Београд: ИСИ, 1991, 575–578.
- 49 АЈ, 97-1-2, Записник седнице Аграрног савета од 16. октобра 1945, 1.
- 50 АЈ, 97-5-48, Образложење Уредбе о повратку насељеника на Косову и Метохију, 1.
- 51 *Службени лист ДФЈ*, 64/1945.
- 52 АЈ, 97-5-48, Закон о рјешењу аграрног питања у Области Косова и Метохије.

ја у свим актима, како Обласног одбора, и његових органа, тако и у решењима среских шиптарских комисија”. Мада су све одлуке обласних органа власти из прве половине 1945. везане за питање насељеничких имања биле поништене после доношења Закона о ревизији додељивања земље колонистима и аграрним интересентима у Македонији и у Косовско-метохијској области 3. августа исте године, новоформиране ревизионе комисије су „јамачно по интенцијама власти на Косову и Метохији”, прихватиле „у највећем броју случајева” решења претходних комисија, „прикључујући их као званична акта својим решењима”.⁵³ Тако су у пракси ревизионе комисије током прве послератне године свој рад на терену заснивале „често на решењима шиптарских комисија, које су као полазну тачку узимале стање створено окупаторским властима, чиме се дошло до тога, да је насељеницима онемогућен опстанак” у овој области. Решења наведених комисија најчешће су била „необразложена”, што је отежавало „рад на доношењу правичног решења по жалбама у последњој инстанци”.⁵⁴ Осим тога, „ради стварања извесних услова за даље јачање братства и јединства”, како је навео Душан Мугоша неколико година касније, „ми смо поставили пред колонисте и Србе да се одрекну тих тужби, чак и да се одричу донетих пресуда. Захваљујући угледу који је имала Партија и код колониста и код Срба, ми смо успели да се за врло кратко време све тужбе повуку из судова и да се људи одрекну од пресуда које је суд донео у то време, да би смо даље ишли на акцију заједничког, доборовољног рада на изградњи колонистичких станова.”⁵⁵

Почетком 1946. ништа није наговештавало да ће нарастајуће супротности између политике Министарства колонизације ДФЈ и хтења обласног руководства на Косову и Метохији бити коначно решене. Доводећи у питање читаво деловање ревизионих комисија на овом подручју, Сретен Вукосављевић инсистирао је на темељном преиспитивању њиховог дотадашњег рада. Почетком фебруара 1946. писао је Аграрном савету ДФЈ како би „било потребно за Косово одредити по могућству још одмах другу комисију, која би под искључивим надзором овога Министарства наставила посао у духу законских прописа и упутстава овога Министарства и завршила га што скорије, како би до пролећа и овај део посла био ликвидиран”. Указујући на „безброј прилика” у којима Обласни НОО није изразио спремност на сарадњу са Министарством

53 АЈ, 97-5-48, Писмо министра колонизације Сретена Вукосављевића упућено Председништву Владе Србије, 20. децембар 1945, 1–3.

54 АЈ, 97-1-9, Допис Министарства колонизације ДФЈ Аграрном савету ДФЈ, 1. фебруар 1946.

55 Државни архив Србије (ДАС), Централни комитет Савеза комуниста Србије (Ђ–2), К 2, Извршни комитет Централног комитета Савеза комуниста Србије, Дискусија на проширеној седници Извршног комитета Централног комитета Савеза комуниста Србије, 17. јануар 1959, 3–4.

колонизације ДФЈ, Сретен Вукосављевић закључио је да се рад на ревизији аграрне реформе на Косову и Метохији „како изгледа, намерно кочи” у циљу исељења српских насељеничких породица у што већем обиму.⁵⁶

Осим косовско-метохијског обласног руководства, мишљењу савезног министарства колонизације у вези са решавањем питања српских колониста из јужних крајева југословенске заједнице снажно су се супротстављали чланови Политбироа Централног комитета КПЈ, потом Моша Пијаде као председник Аграрног савета ДФЈ и Благоје Нешковић, председник Владе федералне Србије.⁵⁷ Наведени спор био је окончан нагло, већ 4. фебруара 1946, укидањем Министарства колонизације ДФЈ и образовањем Комисије за аграрну реформу и колонизацију при Влади ФНРЈ, на челу са Крстом Попиводом.⁵⁸

За време деловања Министарства колонизације ДФЈ, до краја јануара 1946, Албанцима је на простору Косова и Метохије додељено 5.010 ха земље.⁵⁹ Притом је принцип загарантованог земљишног минимума од 0,40 ха по члану задруге био испуњен једино у Ђаковичком и Шарпланинском срезу.⁶⁰ Према званичним подацима, од укупно 52.294 насељеника, колико их је на овом простору било крајем 1939,⁶¹ на своја имања није се вратило око 37%. У стручној литератури процене о броју трајно исељених српских породица из корпуса српских колониста крећу се између 4.725 и 11.000.⁶²

56 Исто.

57 Момчило Исић, *С народом, за народ, о народу. Сретен Вукосављевић (1881–1960)*, Београд: ИНИС, 2012, 250–255; Никола Гаћеша, *Радови из аграрне историје и демографије*, Нови Сад: Матица српска, 1995, 253–257, 413–423.

58 *Службени лист ФНРЈ*, 12/1946; 15/1946.

59 Nikola L. Gaćeša, *Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji 1945–1948*, Novi Sad: Matiča srpska, 1984, 169.

60 АЈ, 97-5-48, Извештај М. Кастратовића и В. Јоксимовића упућен Министарству колонизације ДФЈ 5. јануара 1946, 3.

61 Услед одсуства поузданих историјских извора питање међуратне колонизације у Југославији није у потпуности истражено, нити је могуће утврдити укупан број колониста насељених на терену „Јужне Србије”, односно на подручју прикљученом Краљевини Србији и Краљевини Црној Гори у време балканских ратова. Према процени Министарства колонизације ДФЈ реч је о 20.000 породица. – АЈ, 97-2-20, Садање стање и проблеми земљопоседа и пољопривреде и предузете мере за обнову и унапређивања. Пописом становништва Вардарске бановина из 1939. установљено је да број међуратних колониста на простору будуће АКМО износи 52.294. Према подацима Министарство пољопривреде Краљевине Југославије, у јужним крајевима земље било је насељено 17.607 породица, односно 87.743 лица, док Јован Трифуноски наводи да је само у Македонији било нешто више од 6.000 домаћинстава са око 40.000 чланова. – Јовановић, 44, 101. Никола Гаћеша утврдио је да је на територији будуће АКМО до Другог светског рата укупно било настањено 10.714 насељеничких породица. – Gaćeša, *n. d.*, 162.

62 Божовић и Вавић, *n. d.*, 572; Александар Животић, *Југославија, Албанија и велике силе*

Рад на утврђивању „материјалне истине” у Метохији окончан је до 10. фебруара 1946, мада не у потпуности. Одређени број случајева остао је нерешен, док се истовремено показало да поједина решења нису одговарала стварним приликама на терену. Већ 6. марта исте године Комисија за аграрну реформу и колонизацију ФНРЈ донела је одлуку о формирању нове ревизионе комисије, а два дана касније издала је упутство према којем је требало коначно решити питање свих колониста у срезovima Шарпланинском, Ђаковичком, Пећком, Суворечком и Подримском, односно решити случајеве оних лица којима је земља била одузета делимично или у потпуности.⁶³ Ова накнадна ревизија „вршена је ради тога да се установи који колониста може да остане у Метохији, тј. да ли му остаје толико земље да на њој уз додатак земље из колонистичког фонда може живјети или у колико има мало земље да се пресели за Војводину”. На терену су формиране двочлане комисије, чији су састав чинили представници савезних и обласних власти.⁶⁴

Друга ревизиона комисија почела је са радом 10. марта 1946. Претходно су чланови свих комисија у саставу прве ревизионе комисије доставили своје статистичке податке, изузев Јована Глигоријевића, члана Ревизионе комисије у Призрену, који је списак имена колониста са 413 решења задржао „у орману код себе”. Реч је о решењима донесеним у корист колониста, уз која је Јован Глигоријевић самоиницијативно „стављао клаузулу да земља улази у насељенички фонд”, односно у фонд предвиђен за расподелу међу аграрним интересентима из редова староседелача. Крајем маја 1946. друга ревизиона комисија пронашла је овај списак и донела одлуку да се достави среским одборима „да их уруче интересентима у колико се буду јавили, а у колико се не јаве до 1. јуна исте године да се њихова земља стави у земљишни фонд”.⁶⁵

У периоду од протеривања колониста са простора Косова и Метохије у Другом светском рату до окончања рада друге ревизионе комисије током априла 1946. „Шиптари су”, како је истакнуто у једном извештају Ревизионе комисије за Метохију, „држали сву земљу колониста”, односно и ону „на коју имају право и на коју немају право”. Такође, супротно Закону о ревизији додељивања земље колонистима и аграрним интересентима у Македонији и у Косовско-метохијској области од 3. августа 1945, у појединим местима очувани су феудални односи, а понегде су феудални поседи били и проширени. У Ђаковичком срезу било је „случајева да су бегови држали земљу 1945.

(1945–1961), Београд: Архипелаг; ИНИС, 2011, 123.

63 АЈ, 97-31-309, Записник друге седнице Комисије за аграрну реформу и колонизацију при Влади ФНРЈ одржане 8. априла 1946.

64 АЈ, 97-2-21, Извештај о стању колониста у Метохији, 1–2.

65 АЈ, 97-31-312, Извештај комисије за испитивање пропуста у раду I мешовите Комисије за Космет.

год., земљу дали чивчијама и чивчије по свим прописима феудалних односа давали наполицу бегу и унаточ постојања народне власти и унаточ тога што су ту били колонисти чија је раније била та земља”.⁶⁶ И остали крајеви Косовско-метохијске области сведочили су о слабости законских прописа пред аграрним односима наслеђеним из претходне епохе. Крајем 1945. штампа је извештавала како чифчије, „руковођене старим ненародним законима [...] у неким селима и даље дају агама, црквама и цамијама проценат, који се понекад пење на 70%”.⁶⁷

Саме одлуке ревизионих комисија о повратку бивших колониста већи-на албанског становништва прихватила је под притиском политичке стварности у земљи, исказујући тек у спорадичним случајевима отворено незадовољство. У Ђаковичком срезу „Шиптари су”, како је наведено на другој седници Комисије за аграрну реформу и колонизацију при Влади ФНРЈ одржаној 8. априла 1946, „инсистирали да нико од колониста не остане на раније добивеној земљи, ма да је познато да је колонизација 1926. године извођена углавном на утринском земљишту, а тек од 1936. год. потпуно на приватној својини Шиптара”.⁶⁸ По окончању рада на терену Ревизиона комисија донела је одлуку о пресељењу 816 колониста из Метохије, док је у 85 случајева земља била у потпуности одузета и прикључена новоформираном фонду намењеном подмиривању потреба насељеничких породица које су добиле дозволу да остану у Метохији.⁶⁹

Никола Францетић, члан Ревизионе комисије за Метохију, писао је Председништву Владе Народне Републике Србије како су на састанку у Призрену вођи ОК КПЈ за Косово и Метохију говорили да треба „што мање колониста да пребацимо за Војводину, с тога разлога што су колонисти махом добар политички елемент и ради тога што колонисти нису расположени за одлазак у Војводину”.⁷⁰ У пракси, међутим, деловање обласних власти било је сасвим супротно наведеним изјавама. Током рада на терену чланови Ревизионе комисије за Метохију наилазили су на „тешкоће, јер према захтјевима Шиптара и њиховим подацима није било утрина нити крчевина које су крчили колонисти, а негдје су захтјеви Шиптара на земљу били и већи него што је дотични колониста имао земље”. Према речима Николе Францетића, „у тому су их подржавали и други руководиоци [из Обласног комитета КПЈ

66 АЈ, 97-2-21, Извјештај о стању колониста у Метохији, 2.

67 Петар Стојановић, „Народ Косова и Метохије обнавља своју пољопривреду”, *Борба*, бр. 311, 23. децембар 1945, 4.

68 АЈ, 97-31-309, Записник друге седнице Комисије за аграрну реформу и колонизацију при Влади ФНРЈ одржане 8. априла 1946.

69 АЈ, 97-2-21, Извјештај о стању колониста у Метохији, 2.

70 Исто, 1.

за Косово и Метохију – Д. Б.] и ради тога су Шиптари били сигурнији у својим захтјевима кад су видјели да их представници власти подржавају”. Све то остављало је снажан утисак „да постоји јака жеља код шиптарских маса и [обласних] руководиоца да се колонисти не врате”. Осим материјалне добити, наведена жеља стајала је у непосредној вези са питањем истраживања ратних злочина. „Ако се колонисти не врате”, писао је Никола Францетић, „неће се испитивати тко је срушио куће, вршио убиства, пљачкао покретну имовину. [...] Кад се постави питање тко је порушио куће, шиптарске масе ћуте, а Шиптари руководиоци говоре да је у томе учествовао читави шиптарски народ Метохије, што у ствари није тачно јер се у више случајева знаде тко је сазидао кућу од колониистичких кућа, а колонисти знаду тко им је одузео стоку и намештај. То су већином богатији Шиптари на које се је ослањао окупатор.⁷¹ [...] Такових случајева има много али се до сада по том није ништа предузимало осим у извјесним случајевима у срезу Пећ. То доводи до закључка да су мјесне власти слабе, а другачије не може ни да буде, кад су у мјесним одборима претставници власти најбогатији или они од најбогатијих Шиптара.” Отуда су српски колонисти на Косову и Метохији били „у већини случајева у бесправном положају”.⁷²

Никола Францетић је у свом извештају такође навео да су куће колонииста рушене не само у Другом светском рату већ и током читаве 1945. и почетком 1946. Повратници су се жалили месним властима „али без икаквих резултата”. Бивши колонисти су, према његовим речима, прелазили „преко многих неправди које су им појединци учинили 1941. год. све у интересу јединства и братства”, што је, с друге стране, оснажило „силовитост Шиптара јер у том[е] они виде слабост народних власти”. Истакнуто је да је „економски положај колонииста, оних који су дошли у Метохију прошле године [1945. – Д. Б.] и оних који сада [пролеће 1946. – Д. Б.] долазе, врло биједан. До сада нису имали земље, становали су којекуда, од хране су добивали само кукуруз.” Ни враћање земље најчешће није подразумевало „ријешење њиховог опстанка”, будући да није било ни „најпотребнијег алата, мотике, сјекире, плуга, а о радној стоци ни говора”. Према „непотпуним подацима” којима је располагао Никола Францетић, „под оваквим и сличним условима” у Метохији је током

71 У свом извештају Никола Францетић навео је неколико примера у којима су починиоци злочина или кривичног дела остали ван домашаја закона: „Зећир Рама из Молића[,] срез Ђаковица[,] отео је 1941. год. од Марије Бабовић 10 говеда, 37 оваца и кола[,] ништа јој није вратио иако се она већ годину дана налази у селу и жалила се је мјесном одбору. Таир Реџеп из Боровине[,] срез Ђаковица[,] најбогатији сељак у селу[,] срушио је кућу од Зорке Губеринић и себи надоградио кућу и мјесне власти по тому нису ништа подuzeле иако им је то познато. Садањи претсједник у једном селу[,] срез Пећ[,] надоградио је себи кућу од колониистичких кућа”. – Исто, 3.

72 Исто, 2–3.

прве половине 1946. живело око 7.000 насељеничких породица.⁷³ До краја априла исте године само је 176 породица бивших колониста било трајно насељено у Војводини док је за остале тек требало донети решења.⁷⁴

На Косову и Метохији комисије су завршиле са радом на терену углавном до средине марта 1946. Отуда је већ 27. марта Комисија за аграрну реформу и колонизацију при Влади ФНРЈ затражила од Министарства унутрашњих послова ФНРЈ да укине привремену забрану повратка колониста у ранија места живљења, изузев оних који још увек нису добили решења.⁷⁵ Ипак, наведена забрана била је укинута тек 21. октобра 1953.⁷⁶ Према званичној статистици обласних власти, на Косово и Метохију није се вратило 1.395 породица бивших колониста.⁷⁷

ПРИЛОЗИ

Колонисти у Метохији и површине њихових земљишнихседа у мају 1945⁷⁸

Срез	Број породица насељених до априла 1941.	Број повратничких породица у мају 1945.	Земља која се налазила у поседу колониста до 1941. (ha)		
			додељена	одузета од качака	купљена
Источки	2.224		10.822	70	
Пећки	2.353		20.000	60	
Ђаковички	3.192		34.000	46	
Дренички	783	20	4.698	40	73
Подримски	око 1.000	120	12.000		
Шарпланински	450	20	4.000		
Суворечки		10			

73 Исто, 3–4.

74 АЈ, 97-9-60, Табеларни преглед стања колониста у Војводини по федералним народним републикама на дан 1. маја 1946.

75 АЈ, 97-31-312, Допис Комисије за аграрну реформу и колонизацију при Влади ФНРЈ упућен Министарству унутрашњих послова ФНРЈ, 27. март 1946.

76 *Службени лист ФНРЈ*, 42/1953.

77 АЈ, 97-10-60, Извештај Извршног одбора НОО Косова и Метохије упућен Комисији за аграрну реформу и колонизацију при Влади ФНРЈ, [с. а.].

78 АЈ, 50-89-188, Табеларни преглед приближних података о земљи коју су држали бивши насељеници и о броју насељеника у Области Косова и Метохије прије капитулације 1941. године. Табелу је израдила специјална комисија током друге половине маја 1945. У напомени документа стоји да приложени подаци „нијесу провјерени ни довољно тачни”.

*Колонисти у Метохији чија су имања била обухваћена ревизијом међуратне аграрне реформе и колонизације током 1945–1946.*⁷⁹

Срез	Број случајева у којима је колонистима		
	земља враћена у потпуности	остављен део земље уз предвиђену допуну	одузета сва земља уз могућност пресељења у Војводину на терет фонда одређеног за ревизију
Дренички	188	323	
Источки	1.118	286	
Ђаковички	426		189
Пећки	1.243		25
Суворечки	39		24
Подримски	7		31
Шарпланински	331		37
Свега	3.352	609	306

*Исход рада прве Ревизионе комисије у Метохији у фебруару 1946.*⁸⁰

Срез	Аграрни интересенти из периода пре 1941.	Решени случајеви	Нерешени случајеви	Аграрни интересенти којима је земља			После ревизије одузето је (ха)
				одузета делимично	одузета у потпуности	остављена у потпуности	
Пећки	2.070	2.070		611	33	1.126	937,56
Ђаковички	2.598	2.422	176	1.787	192	443	4.966,38
Источки	1.698	1.515	183	286	3	1.226	229,24
Дренички	691	528	163	318		210	684,34
Подримски		463		444	15	4	2.206,16
Шарпланински		433		199	29	205	1.149,75
Суворечки		101		68	14	19	308,59
Свега	7.057	7.532	522	3.713	286	3.233	10.482,02

79 АЈ, 97-38-376, Регистар ранијих колониста са Косова и Метохије за које је Мешовића комисија за ревизију (образована Решењем Министарства колонизације ДФЈ од 15. септембра 1945. године) донела решење.

80 АЈ, 97-5-49, Статистички преглед рада Ревизионе комисије за Космет за време од 27. септембра 1945.

*Исход рада друге Ревизионе комисије у Метохији у марту 1946.*⁸¹

Срез	Број породица бивших колониста које ће према одлуци друге ревизионе комисије			свега
	остати на Косову и Метохији	отићи у Војводину	изгубити сву земљу	
Пећки	420	104	24	548
Ђаковички	649	506	27	1.182
Шарпланински	147	60	28	235
Подримски	274	138	5	417
Суворечки ⁸²	60	8	1	69
Свега	1.550	816	85	2.451

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Необјављени извори

- Архив Југославије (АЈ)
- Комисија за аграрну реформу и колонизацију (97)
- Председништво Владе ФНРЈ (50)
- Савезна планска комисија (41)
- Војни архив (ВА)
- Народноослободилачка војска Југославије (НОВЈ)
- Државни архив Србије (ДАС)
- Централни комитет Савеза комуниста Србије (Ћ–2)

Објављени извори

- *Narodni odbor Autonomne Kosovsko-metohijske oblasti 1943–1953. Osnovni materijali sa zasedanja*. Priština: Narodni odbor Autonomne Kosovsko-metohijske oblasti, 1955.
- *Оснивачки конгрес КП Србије (8–12. мај 1945)*. Приредили др Милан Борковић и др Венцеслав Глишић. Београд: Институт за историју радничког покрета, 1972.

81 АЈ, 97-5-50, Извештај Друге ревизионе комисије поднесен Комисији за аграрну реформу и колонизацију при Влади ФНРЈ [s. a.].

82 У оригиналу документа стоји „Подгорски срез”.

Штампа и периодика

- *Борба* (1945)
- *Време* (1926)
- *Јединство* (1945)
- *Политика* (1945)
- *Службени гласник Србије* (1945)
- *Службени лист ДФЈ* (1945)
- *Службени лист ФНРЈ* (1946, 1953)

Литература

- Божовић, Бранислав и Милорад Вавић. *Сурова времена на Косову и Метохији. Квислинзи и колаборација у Другом светском рату*. Београд: ИСИ, 1991.
- Gaćeša, Nikola L. *Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji 1945–1948*. Novi Sad: Matica srpska, 1984.
- Гаћеша, Никола. *Радови из аграрне историје и демографије*. Нови Сад: Матица српска, 1995.
- Глишић, Венцеслав. *Досије о Благоју Нешковићу. Прилози за биографију*. Београд: Службени гласник, 2011.
- Dobrivojević, Ivana. *Selo i grad. Transformacija agrarnog društva Srbije 1945–1955*. Београд: INIS, 2013.
- Животић, Александар. *Југославија, Албанија и велике силе (1945–1961)*. Београд: Архипелаг; ИНИС, 2011.
- Исић, Момчило. *С народом, за народ, о народу. Сретен Вукосављевић (1881–1960)*. Београд: ИНИС, 2012.
- Јагодић, Милош. *Нови крајеви Србије (1912–1915)*. Београд: Филозофски факултет, 2013.
- Јовановић, Владан. *Вардарска бановина 1929–1941*. Београд: ИНИС, 2011.
- Obradović, Milovan. „Revizija agrarne reforme na Kosovu”. *Kosova – Kosovo* 3/1974, 367–412.
- Храбак, Богумил. *Арбанашки упади и побуне на Косову и у Македонији од краја 1912. до краја 1915. године*. Врање: Народни музеј, 1988.

Dušan Bojković

Work of the Revision Agrarian Commission in Metohija 1945–1946

Summary

The process of regulating agrarian relations after the World War II in Yugoslavia ran in parallel with the reconstruction of the country and the establishment of a new socio-political system. The *Law on the Revision of the Allocation of Land to Colonists and Agrarian Stakeholders in Macedonia and in the Kosovo-Metohija Region* was passed in the early August 1945. In the western and central regions of Kosovo and Metohija work on solving the agrarian issue began in October 1945. The first issue that was considered was the one regarding Serbian colonists and Albanian agrarian stakeholders. By the beginning of February 1946, the Revision Commission issued 7,532 decisions, according to which a total of 10,482 ha of land were confiscated from the colonists. In 3,713 cases the land was confiscated partially, in 286 it was completely confiscated, while in 3,233 cases it was left to the colonists. However, a certain number of cases remained unresolved. At the same time, some decisions did not correspond to the actual conditions on the ground. Therefore, at the beginning of March 1946, a new Revision Commission was formed, which, by the middle of the same month, issued a little under 2,500 decisions. It was decided that 1,550 colonist families would remain in Kosovo and Metohija, while 816 families were to be relocated to Vojvodina. At the same time, according to the decisions of this commission, 85 colonist families lost all their property. The work of both revision commissions was burdened with numerous problems, the most significant of which was poor cooperation between the Federal Ministry of Colonization and representatives of the authorities of Kosovo and Metohija.

Душан Бойкович

Работа ревизионной аграрной комиссии в Метохии 1945–1946.

Резюме

Процесс регулирования аграрных отношений после Второй Мировой войны в Югославии шел параллельно с возобновлением страны и установлением новой общественно-политической системы. Закон о ревизии предоставления земли колонистам и аграрным интересантам в Македонии и в области Косово и Метохии принят в начале августа 1945-ого года. На территории Метохии работа над решением аграрного вопроса началась в октябре 1945-ого года. Прежде всего обсуждали вопрос сербских колонистов и албанских аграрных интересантов. До начала февраля 1946-ого года Ревизионная комиссия приняла 7.532 решений, согласно которым у колонистов забрали итого 10.482 га земли. В 3.713 случаях землю отобрали частично, в 286 случаях землю отобрали полностью, в то время как в 3.233 случаях земля оставлена колонистам. Однако, определенное количество случаев осталось нерешенными. Одновременно, некоторые решения не соответствовали реальной ситуации на месте. По этой причине в начале марта 1946-ого года создана новая Ревизионная комиссия, которая до середины того же месяца приняла чуть меньше 2.500 решений. Решено,

что 1.550 семей колонистов остается в Косову и Метохии, в то время как 816 семей нужно было переселить в Воеводину. Одновременно, согласно решениям данной комиссии, 85 семей колонистов потеряло свою землю. Работа обеих ревизионных комиссий была обременена многими проблемами, среди которых самой большой было плохое сотрудничество между Министерством колонизации и представителями власти в Косова и Метохии.